

РОЗДІЛ I

Загальна педагогіка та історія педагогіки

УДК: 373.29:159.922.72

В. З. Антонюк – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

Теоретичні аспекти формування інтелектуальної готовності дитини до навчання в школі

Роботу виконано на кафедрі педагогіки дошкільної та початкової освіти ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглянуто особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку та основні напрями формування інтелектуальної готовності старшого дошкільника до навчання в школі.

Ключові слова: старший дошкільник, інтелектуальна готовність, навчальна діяльність.

Антонюк В. З. Теоретические аспекты формирования интеллектуальной готовности ребенка к учебе в школе. В статье рассмотрены особенности интеллектуального развития детей старшего дошкольного возраста и основные направления формирования интеллектуальной готовности старших дошкольников к обучению в школе.

Ключевые слова: старший дошкольник, интеллектуальная готовность, учебная деятельность.

Antonyuk V. Z. Theoretical Aspects of Intellectual Readiness of the Child to School. The article discusses the features of the intellectual development of children preschool age and basic directions of the development of intellectual readiness older preschooler to school.

Key words: older preschooler, intellectual readiness, training activities

Постановка наукової проблеми та її значення. Підготовка дітей до школи була і залишається важливим педагогічним завданням ДНЗ. Особливого значення в умовах продовження модернізації української освіти набуває проблема наступності дошкільного та початкового навчання, основою якої є готовність дітей до навчання в школі. Проблема підготовки дитини до навчання в школі не нова, але, на сучасному етапі вона є особливо актуальною через підвищення вимог до засвоєння програми сучасної школи.

Аналіз останніх наукових досліджень із цієї проблеми. Дослідженням формування інтелектуальної готовності дітей до школи займалися такі вчені, як Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, Л. І. Божович, Н. І. Гуткіна.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтелект (від лат. intellectus – розуміння, пізнання) в широкому сенсі розуміється як сукупність усіх пізнавальних функцій індивіда: від відчуттів і сприйняття до мислення й уяви, а у вузькому сенсі – як мислення [6].

Р. Стернберг уперше зробив спробу визначення інтелекту на рівні опису поведінки. Він виділив три форми інтелектуальної поведінки:

- 1) вербальний інтелект (запас слів, ерудиція, уміння розуміти прочитане);
- 2) здатність вирішувати проблеми (будувати плани, застосовувати знання і т. д.);
- 3) практичний інтелект (уміння добиватися поставлених цілей та ін.).

Ж. Піаже під час вивчення інтелектуального розвитку дитини виділяє такі стадії [5]:

- 1) сенсомоторний інтелект;
- 2) презентативний інтелект і конкретні операції;
- 3) репрезентативний інтелект і формальні операції.

У вітчизняній психології та педагогіці розвиток розуміють як якісно своєрідний процес і характеризують виникненням певних новоутворень. Розвиток, отже, полягає у зміні зв'язків між окремими психічними процесами, а не як розвиток лише однієї якої-небудь функції. За теорією Л. С. Виготського, під час розгляду інтелектуального розвитку дошкільників ми виділяємо такі інтелектуальні здібності: сприйняття, пам'ять, мислення, увага, уява, мова [2].

У дошкільному віці дитина може вирішувати життєві завдання трьома способами: наочно-дієвим, наочно-образним і шляхом логічною міркування, що спирається на поняття. Якщо в ранньому дитячому віці мислення реалізується у процесі наочних дій, то у старшого дошкільника воно починає передувати практичній дії. Чим менша дитина, тим частіше вона використовує практичні проби, коли ж вона дорослішає, то більше вдається до наочно-образних і потім логічних способів [7].

Основою розвитку мислення дошкільника є формування розумових дій, початок якого – реальна дія з матеріальними предметами. Від такої дії дитина переходить до внутрішніх згорнутих дій з реально представленими матеріальними предметами і, нарешті, до дій, які повністю здійснює у внутрішньому плані, де реальні предмети замінюють уявлення або поняття. Так, завдяки інтеріоризації зовнішніх дій утворюються наочно-образні та логічно-понятійні форми мислення [2].

Можливість опанувати у дошкільному віці логічні операції, здатність до засвоєння понять не означає, що це має бути основним завданням розумового виховання дітей. Ним є розвиток наочно-образного мислення, для якого дошкільний вік найбільш чутливий і який має велике значення для майбутнього життя, оскільки є невід'ємною складовою частиною будь-якої творчої діяльності. Наочно-образне мислення дошкільника – це розв'язання розумових задач у результаті внутрішніх дій з образами.

У книзі «Розвивайте розум дітей» (Ю. В. Гільбух, В. А. Георгієвська) для дошкільників пропонують цілу серію цікавих завдань у вигляді карток. Наприклад, завдання на виключення зайвого предмета з групи «груша, яблуко, слива, вишня, капуста»; чи на знаходження в декількох предметах спільного елементу; чи на пошук пари до певного предмета. За мірою зацікавленості дитини в таких завданнях, правильністю і усвідомленістю виконання можна робити висновок про рівень розумового розвитку [3].

Однією з головних передумов, що дають змогу дитині успішно навчатися, є послідовне оволодіння системою понять і розвиток словесно-логічного мислення, яке базується на наочно-образному мисленні. У старших дошкільників словесно-логічне мислення розвивається значно краще, якщо поняттєві відношення розкривати їм за допомогою наочних моделей з умовно-символічним значенням.

Уява лише поступово впродовж дошкільного дитинства набуває відносної самостійності. Народжуючись у грі, активна уява переноситься в інші види діяльності – малювання, конструювання. Основна лінія розвитку уяви – його поступове підпорядкування свідомим намірам, перетворення в засіб втілення певних задумів.

Дошкільне дитинство – вік переважання мимовільної уваги і пам'яті. Дитина уважна до того, що її безпосередньо цікавить, викликає емоції, і запам'ятовує те, що привертає її увагу та «запам'ятовується саме». Значно легше запам'ятовувати наочні образи, ніж словесні міркування. Навіть під час запам'ятовування тексту більше значення часто мають ритм і рима, ніж зміст. Проте це не означає, що дошкільник зовсім не здібний до довільного запам'ятовування. Наприкінці старшого дошкільного віку значно зростає концентрація, об'єм і стійкість уваги, формується можливість все більш тривалого довільного управління увагою. Починає розвиватися словесна смислова пам'ять, яка до семи років майже зрівнюється з образною. Це пов'язано із загальним ускладненням діяльності дитини, особливо в умовах систематичного навчання на заняттях.

Важливою особливістю сприйняття у старших дошкільників є різке збільшення свідомості в них. Сприйняття в цьому віці використовує наочно-образне мислення, тому і саме сприйняття зливається з розумінням, визначенням значення сприйнятих предметів і їх властивостей, а також відношення до інших предметів і властивостей.

Особливе значення для розвитку сприйняття в дошкільному віці має, як показали роботи А. В. Запорожця, Л. А. Венгера, засвоєння дітьми систем сенсорних еталонів. Ці еталони діти використовують під час сприйняття, вони є своєрідними мірками, що дають можливість визначити особливості обстежуваних предметів. Оволодіння загальноприйнятими системами еталонів «олюднює» сприйняття, дає дитині можливість сприймати світ крізь призму суспільного досвіду.

Удосконалення всіх видів пізнавальних дій спирається на розвиток мови дитини. Слово фіксує засвоєні дітьми сенсорні еталони, включається в процеси мислення, будучи носієм уявлень і понять, та забезпечує можливість логічних міркувань. Мова скеровує роботу уяви, ставить завдання перед увагою і пам'яттю, вносячи в них елемент довільності, додає свідомість запам'ятовуванню. Через мову дитині передається концентрований досвід, здобутий людством, зокрема досвід самої психічної діяльності [4].

Вивчення вікових особливостей пізнавальних процесів дітей дозволяє знаходити критерії їх готовності до навчання в школі.

У кінці вікового періоду в дошкільнят формується інтегральне особистісне новоутворення – шкільна зрілість.

Шкільна зрілість дошкільняти – прийнятний рівень фізичного і психічного розвитку шестирічної дитини, що забезпечує її адекватне пристосування до умов шкільного навчання.

Шкільна зрілість є інтегральною характеристикою дитини і складається з фізичного та психологічного компонентів. У свою чергу психологічний компонент шкільної зрілості включає особистісну (мотиваційну) готовність, соціальну готовність, емоційно-вольову готовність та інтелектуальну готовність до навчання.

Інтелектуальну готовність до шкільного навчання ми розглядаємо як відповідний рівень внутрішньої організації мислення дитини, що забезпечує перехід до навчальної діяльності.

Інтелектуальна готовність пов'язана з рівнем розвитку пізнавальної сфери дошкільника. Інтелектуальну готовність дитини до школи доцільно простежувати у таких трьох напрямках:

а) загальна обізнаність із зовнішнім світом, елементи світогляду (елементи показники – уявлення про живу і неживу природу, деякі соціальні явища, систематичність цих уявлень);

б) рівень розвитку пізнавальної діяльності дитини (увага, сприйняття, пам'ять, мислення, уява, мова), наявність передумов для формування навчальної діяльності (вміння сприймати завдання, вказівку дорослого і самому керуватися нею, виконувати правила);

в) володіння деякими елементарними навчальними навичками – здійснення звукового аналізу слова, читання (по буквах, складах), лічба і обчислення, підготовленість руки до письма.

У вітчизняній психології під час вивчення інтелектуального компонента психологічної готовності до школи акцент роблять не на кількості засвоєних дитиною знань, хоча це важливий показник, а на рівні розвитку інтелектуальних процесів. Л. І. Божович відзначав, що дитина повинна уміти виділити істотне в явищах навколишньої дійсності, уміти порівнювати їх, бачити подібне і відмінне, вона повинна навчитися міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки [1].

Довгий час рівень розумового розвитку дитини визначали за кількістю виявлених у неї знань, за об'ємом її «розумового інвентаря», який виявляється в словарному запасі. Нині деякі батьки думають, що чим більше слів знає дитина, тим більше вона розвинена. Проте зараз дітей поглинув потік інформації, вони вбирають, як губка, нові слова і вирази. Словник дітей різко збільшується, але такими ж темпами не розвивається їх мислення. Звичайно ж, певний кругозір, запас конкретних знань про живу і неживу природу, людей і їх працю, суспільне життя необхідні шестирічній дитині як фундамент, основа того, що буде ним надалі освоєно в школі. Однак помилково думати, що словниковий запас, спеціальні уміння і навички – це єдиний критерій інтелектуальної готовності дитини до школи.

Чинні програми вимагають від дітей досить розвинених пізнавальних процесів. Їх засвоєння передбачає у дитини вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити самостійні висновки.

Інтелектуальна готовність також передбачає формування у дитини початкових умінь у навчальній діяльності, зокрема, вміння виділити навчальне завдання і перетворити його на самостійну мету діяльності. Узагальнюючи, можна говорити, що розвиток інтелектуальної готовності старшого дошкільника до навчання в школі включає:

- 1) диференційоване сприйняття;
- 2) аналітичне мислення (здатність виділяти основні ознаки і зв'язки між явищами, здатність відтворити зразок);
- 3) раціональний підхід до дійсності (ослаблення ролі фантазії);

- 4) логічне запам'ятовування;
- 5) інтерес до знань, до процесу їх отримання за рахунок додаткових зусиль;
- 6) оволодіння на слух розмовною мовою і здібність до розуміння і застосування символів;
- 7) розвиток дрібної моторики руки і зорово-рухових координації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Коли дитина починає ходити до школи, вона систематично вивчає науки. Це вимагає від неї певного рівня інтелектуальної готовності. Дитина повинна бути готовою сприймати точку зору, яка відрізняється від її власної, щоб засвоїти об'єктивні знання про світ, що не співпадають з її безпосередніми життєвими уявленнями. Вона має вміти розрізнити в предметі його окремі частини, що є неодмінною умовою переходу до предметного навчання. Для цього дитині необхідно мати певні властивості пізнавальної діяльності (сенсорні еталони, система мір), здійснювати основні розумові операції (уміти порівнювати, узагальнювати, класифікувати об'єкти, виділяти їх істотні ознаки, робити висновки та ін.). Інтелектуальна готовність передбачає також наявність розумової активності дитини, достатньо широкі пізнавальні інтереси, прагнення дізнаватися щось нове. Такі вимоги до дитини потребують пошуку інноваційних шляхів вирішення цього питання, що потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе [Текст] / Л. И. Божович // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М., 1981. – Ч. 2.
2. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте [Текст] / Л. С. Выготский // Избр. психол. исслед. – М., 1956. – 452 с.
3. Гуткина Н. И. Психологическая готовность к школе [Текст] / Н. И. Гуткина. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с.
4. Пиаже Ж. Генезис элементарных логических структур: Классификации и сериации / Ж. Пиаже, Б. Инельдер ; пер. с фр. – М., 1963. – 424 с.
5. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк. – 1982. – 216 с.
6. Развитие мышления и умственное воспитание дошкольника / под ред. Н. Н. Подьякова, А. Ф. Говорковой ; Науч.-исслед. ин-т дошкольного воспитания Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1985. – 200 с.
7. Ясюкова Л. А. Методика определения готовности к школе [Текст] / Л. А. Ясюкова. – СПб. : «Иматон», 1999. – 184 с.

Статтю подано до редколегії
09.03.2012 р.